

De Friesche Letterkunde

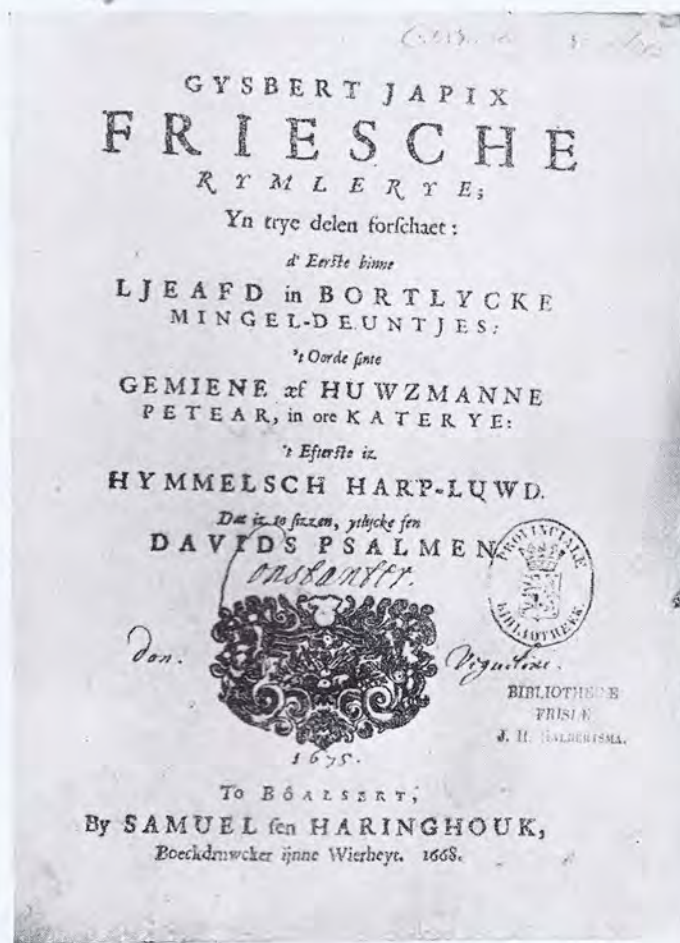

Dr. D. KALMA,
Friesch letterkundige.

Er is slechts één weg die tot het zieleven van het Friesche volk voert: de weg der Friesche taal. Gemakkelijk te vinden is die weg niet, en de vreemdeling die zooveel Nederlandsch in Friesland ziet en hoort, kan zich zelfs gaan afvragen of hij wel volstrekt noodig is. Maar hij vergist zich als hij in het Nederlandsch spreken van zoovele Friezen, waarmee hij in aanraking komt, alleen een bewijs van hoffelijkheid of zelfs van meegaandheid meent te zien. Het gebruik van Nederlandsch in Friesland is geen factor die mensch aan mensch verbindt; het scheidt eerder afstand. Een Fries zal tegenover iemand die hij niet als „ien fen ús” beschouwt, zelfs op verzoek niet graag en vlot Friesch spreken; hij deelt er al te veel van zichzelf in mee, geeft zich meer bloot dan tegenover den vreemdeling voegzaam is.

GIJSBERT JAPIKS (1602-1666)
(Naar een schilderij in het Fr. Museum).

Titelpagina der „Friesche Rymterye” (ex. van J. H. Halbertsma, thans ter Prov. Bibliotheek).

Maar het hart van het Friesche volk is Friesch, en het is dat hart dat zich uit in de Friesche letterkunde. Zij is, voor zoo'n kleine volksgemeenschap, zeer omvangrijk en het opmerkelijkste is wel dat zij eerst na 1800 tot eigenlijken bloei gekomen en juist in onzen verscheurden en aan geestelijk leven zoo vijandigen tijd tot haar rijkste openbaring genaderd is. Wat er vóór 1800 is, mag in velerlei opzicht belangrijk heeten, maar een veelzijdige uiting van nationaal leven is het, op één enkele uitzondering na, niet. Bij een volk van oude traditie als het Friesche kan het vreemd schijnen dat juist deze traditie zoo jong is; de verklaring ligt in de geschiedenis. De Friesche volksgemeenschap is minstens twintig eeuwen oud; maar onder die twintig zijn er vele geweest, die de ontwikkeling eener Friesche letterkunde weinig gunstig waren.

Friesland heeft gezongen zoo lang als het bestaat; het „Frisia non cantat” is slechts een misverstand van iemand die hoogstens heeft kunnen vaststellen dat Friesland niet zong op zijn manier. Uit den tijd van de bekeering tot het Christendom is de naam bewaard gebleven van den heldenzanger Bernlef; oud-Friesche motieven zijn bewaard gebleven in de poëzie van omwonende stammen. Elders leest men in oude spreuken-poëzie schoone regels, waarin de vreugde wordt geschilderd van de Friesche zeemansvrouw, die haar man na lange afwezigheid weer in haar huis mag begroeten, gereed tot alle zorg die hij zoo lang ontbeerd heeft. Zee en liefde: die groote dichterlijke motieven klinken in Friesland al op in dien tijd toen de heldhaftigheid der vikingen nog tot de toekomst behoorde. Maar in de Middeleeuwen ligt de dijk er, het land moet worden verdedigd tegen vloed en vijand; en in

Boven: Harmen Sytstra (1817-1862), grondlegger der Friesche beweging. — Beneden van links naar rechts: Eeltsje Halbertsma (1797-1858), Tsjalling Halbertsma (1792-1852), Joost Halbertsma (1789-1869), schrijvers der „Rimen en Teltsjes.”

de aan poëzie vaak zoo rijke oud-Friesche wetten is het de aarde, de hoeve, het recht, de vrijheid die de aandacht opeischen. Nu komt de Friesche boer op den voorgrond; maar het is alsof de vrijheidsliefde van den Frieschen zeeman voor eeuwig in zijn bloed zal blijven.

Als dan het uitzicht der wereld wederom veranderd is door alles wat er na 1500 gebeurt, als de politieke strijd tegen een vreemde centrale regeering overgaat in een strijd voor de Reformatie en Friesland onder de Nassau's tot een Protestantsch land geworden is, treedt de eerste individueele dichter naar voren, wiens streven het is Friesland zijn plaats te geven in het rijke verband van zijn tijd: Gysbert Japiks van Bolsward. Tegelijk een belesen en kunstlievend intellectueel en een kenner van het landelijk volksleven, heeft hij, in zijn wereldsche en godsdienstige lyriek maar vooral ook in zijn levendige en kleurrijke samenspraken, een schitterend bewijs geleverd van de volwaardigheid van het Friesch als poëtische en cultureele taal. Het was een des te grooter daad omdat, na het einde van de Oud-Friesche periode, Friesland geen literaire traditie meer had. Zijn werk, een synthese van het eigen-Friesche en den tijdgeest, heeft voor Friesland een nieuw begin beteekend; ook al duurde het lang voordat zijn invloed in ruimer kring doordrong, overal waar hij zich deed gevoelen, wekte en wekt hij leven.

Een overvloed van namen te noemen van hen die na 1800 schreven, heeft weinig zin; meer nut kan het hebben te wijzen op de twee groote tendenzen die nadien de Friesche letterkunde hebben beheerscht. Er is vooreerst de uitbeelding van de gemeenschap van het volksleven; hierin zijn de Broeren Halbertsma in hun „Rimen en Teltsjes” onnavolgbaar gebleken, welk een succes ook later Waling Dykstra met zijn volksrijmen, volksverhalen en volkstooneel heeft kunnen oogsten. Vooral de laatste uitgave der „Rimen en Teltsjes” geïllustreerd door Ids Wiersma, is een, dank zij de eigen taal en het talent der schrijvers, levend museum; van het daarin beschreven volksleven is nu maar weinig meer over, maar deze Friesche volksklassiek

bewaart het voor immer. Naast den klei-Fries Waling Dykstra valt in iets lateren tijd de Woud-Fries Tsjibbe Gearts van der Meulen te noemen, een in en voor het moment levend schrijver, onstandvastig en ongelijk, maar spontaan en dichterlijk, en daarom door een lateren tijd meer gewaardeerd dan zoo vele volksschrijvers, die wel vleesch geworden nuchter-burgerlijke middelmatigheid leken. Afzonderlijke vermelding verdient het uit voordrachten voortgekomen Friesche volkstooneel, dat in korten tijd tot grooten bloei is gekomen, zij het ook dat het meer beteekend heeft en nog steeds beteekent voor de Friesche volksontwikkeling dan voor de Friesche literatuur.

Daarnaast een lange rij van dichters die, meer dan volksleven uit te beelden, hun eigen innerlijk leven in het Friesche woord hebben geuit. Voor vreemden is het vaak een verrassing hoezeer onder de Friesche schrijvers juist de dichters en onder

Simke Kloosterman (1875-1938) schrijfster van „de Hoara's fen Hastings”, enz.

de dichters de lyrieci, zij wier hart zich in hun werk openbaart, overheerschen. Maar juist het feit dat Friezen individualisten zijn en in het dagelijksche leven vrij gesloten, verklaart de bloei van de Friesche lyriek zoo goed: het krachtige gevoel wil zich uiten, zuiverder en meer volledig dan dat in den dagelijkschen omgang mogelijk is. Zulk een individualist en zoo'n gesloten natuur is stellig Harmen Sytstra geweest, die ver van de menigte blijvend, het wezen van het Friesche volk heeft verstaan als niemand vóór hem en die, gedreven door zijn liefde voor het Friesche leven, zijn volksgenooten heeft gewekt tot het besef dat er een strijd voor Friesland, voor de Friesche taal maar ook voor meer dan de Friesche taal, voor alles wat Friesland zijn eigen karakter geeft, noodig was. Minder gereserveerd dan hij, spontaner en bruisender, meer met de menigte verbonden maar zeker niet minder oorspronkelijk, was de dichter der tachtiger jaren, Piter Jelles, later als Mr. P. J. Troelstra bekend geworden in het staatkundig leven van Nederland; zijn „Rispinge” is een blijvend bezit van de volksgemeenschap, waaraan hij zijn vorming dankte, en die hij heeft liefgehad met het vuur van zijn jong onstuimig gemoed. Er is, naar het wezen, een vrij groote afstand tusschen deze twee: Harmen Sytstra en Piter Jelles; de meeste Friesche dichters staan den eerste wel nader dan den tweede; gevoelsmensen zijn zij allen, maar het gereserveerde type komt vaker voor dan het spontaan uitbrekende, ook al zou niemand het laatste on-Friesch kunnen noemen.

Omstreeks 1900 ondergaat de Friesche poëzie een verinnerlijking en een verfijning. De invloed van de Hollandsche tachtigers is zeer merkbaar in het werk van J. B. Schepers, die echter te weinig tot het Friesche leven zelf is doorgedrongen. Een werkelijk schoone vereeniging van woordkunstenarschap (wanneer daaronder verstaan wordt de liefde tot het zuivere, beeldende of suggestieve woord) en rijk Friesch gevoelsleven vindt men in het werk van O. Postma, geschreven uit de dankbaarheid van herinnering en de aandoening van blijvende gehechtheid; indien al de Friesche gemeenten een zoo zuiver vertolker van hun historische en landschappelijke eigenheid hadden gevonden als Wonseradeel in hem heeft, Friesland zou wel een paradijs van dichters kunnen heeten. Maar ook zooals het is, hebben de Friesche poëzie en literatuur een uitbreiding en verrijking ondergaan die weinigen in dit boerenland hadden verwacht; vooral door de Jong-Friesche beweging die in 1915 zich baanbrak, is de Friesche letterkunde tot groote beteekenis geworden. Deze beweging heeft de functie der Friesche literatuur hierin gezien, dat zij, als openbaring van Friesch zieleleven, Friesland in de wereld der Europeesche cultuur vertegenwoordigde. De literatuur bleef niet langer een tot kleiner of grooter kring beperkte waarde; zij verkreeg de eereplaats in het Friesche leven, waarvoor tot den strijd werd opgeroepen.

Er is, zoowel in literair als ander verband, wel eens de bedenking uitgesproken dat het nieuwe streven te groot was voor het kleine Friesland. Zij die dat meenen, vergeten een ding: dat men hier niet te maken heeft met getallen, maar met geestelijke waarden; of een volk eigen cultuur bezit, hangt af van heel andere factoren dan de vraag of het uit honderduizenden of uit miljoenen bestaat. Ook dat dit streven zou leiden tot afzondering ten opzichte der volksgemeenschap, is onjuist: het verband tusschen literatuur en volkswezen is in Friesland innig gebleven.

Om te begrijpen wat er de laatste decennia in het geestelijk leven van Friesland gebeurd is, is het slechts noodig uit te gaan van de geestelijke feiten. Er is nu eenmaal een rijke Friesche traditie, een Friesch volksleven, een Friesche taal; wat wil men dat er mee gebeurt? Dat alles, zeggen vele Friezen, zal niet bestaan, of het zal bloeiend bestaan, en zij kiezen voor het leven. Maar dan wordt het ook onverbiddeijk noodig dit leven te confronteeren met de wereld, waarin het zich moet ontwikkelen. Voor alles moet de Friesche beweging worden gezien als een opbouwende kracht. Zoo wordt zij gelukkig dan tegenwoordig ook meer en meer gezien, óók door de autoriteiten,

Reinder Brolsma (geb. 1882), schrijver van „It Heechhóf”, enz.

die de school voor het Friesch hebben opengesteld, en hun subsidies aan Friesche volksontwikkeling en wetenschap beduidend hebben verhoogd.

Wie zich wil oriënteeren over de Friesche literatuur die door deze nieuwe impuls tot ontwikkeling is gekomen, volge vooral het werk van de vereeniging „de Fryske Bibleteek”, die zich groote verdiensten heeft verworven voor de letterkunde die zij wilde steunen. Op een bepaalde richting in de literatuur heeft zij zich gelukkig niet vastgelegd. Naast de individueele lyriek van verschillende Jong-Friezen die uiting was van zieleleven of van natuurgevoel, is de meer strijdbare, tevens meer in het Christendom gewortelde lyriek van Fedde Schurer opgeklonken; er is de ontroerend-nauwkeurige weergave van Friesch volksleven in de novellistiek van R. Brolsma, de van schoonheid omstraalde schildering van natuur en menschen in de Friesche wouden in het werk van S. Kloosterman; er is het droom-proza van Marten Baersma, het sterk-gebonden strijdproza van E. B. Folkertsma; er zijn eenvoudige gedichten en verhalen over schijnbaar dagelijksch gebeuren naast, vaak voortreffelijke, vertalingen uit de wereldliteratuur. Hier kunnen slechts enkele namen worden genoemd, maar zij mogen voldoende zijn om begrip te geven van de verscheidenheid waarin de nieuwere literatuur zich vertoont. En eindelijk is er, voorwaarde voor alle literaire ontwikkeling, de critiek, die haar zuiverend werk steeds weer voortzet, welke ook de bezwaren in een klein gebied mogen zijn.

Uit een geschiedenis van eeuwen heeft zich een traditie gevormd, die levend als zij is, zich bij voortdoring vernieuwt. De tijd dat men meende het Friesch te zien wegsterven, ligt achter ons. Voor iedere generatie, in groote zoowel als in kleine gemeenschappen, is het noodig wat de vaders verwierven, door nieuwe strijd te handhaven, en zeker geldt dit ook voor Friesland. Maar de Friesche literatuur openbaart, en zeker is dit niet haar geringste verdienste, iets van de levenskrachten die in deze kleine gemeenschap sluimeren.

„De taal der Friezen”, voorspelde eens een Katholiek humanist, „zal de eeuwen door bestaan”. De moderne mensch is allicht voorzichtiger in zijn voorspellingen; maar hiervan kunnen wij ten volle zeker zijn, dat de Friesche letterkunde reeds veel tot uiting heeft gebracht, dat tot vreugde en rijkdom zal blijven zoolang er Friesch leven is, en dat dit Friesche leven, gesterkt door zooveel schoonheid en waarheid, nog een groote toekomst voor zich heeft. In den strijd voor dit leven, het onvervreemdbaar eigen leven uit verleden, heden en toekomst, weet Friesland zich steeds sterker één.

Dr. D. KALMA.

Eindhoven, Februari 1940.